

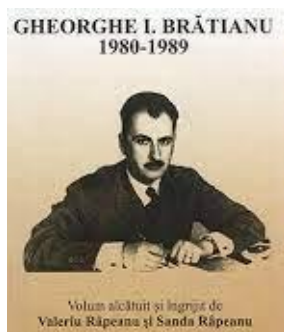
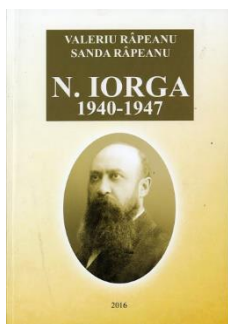

10.2478/amsh-2020-0015

Book Review

Nicolae Iorga: 1940-1947. Reconstituire cronologică, ediția a II-a revăzută și adăugată. Antologie, îngrijirea ediției, note și comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, Introducere de Valeriu Râpeanu, București, 2016, 711 pag.; *Gheorghe I. Brătianu 1980-1989*, Volum îngrijit de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, București, 2019, 423 pag.

Reviewed by: Vasile Dobrescu, Professor, Honoric member of Editorial Board of Acta Marisiensis. Seria Historia

Interogațiile succinte asupra celor două Antologii de texte ce cuprind o bună parte din scrierile dedicate operelor celor două personalități ale istoriografiei românești, realizate cu scrupulozitate științifică de către cărturarul Valeriu Râpeanu și filologul Sanda

Râpeanu cunoscuți, de altfel, ca editori sau cercetători avizați ai conținutului unor opere de seamă din creația lui Nicolae Iorga și Gheorghe I. Brătianu și înainte de 1989, ne relevă străduințele acestora de a surprinde calitatea articolelor și studiilor dedicate acestor savanți de către un număr însemnat de literați, istorici, filozofi sau ziariști, precum și sumbra atmosferă social-politică ce a predominat în perioadele de timp în care s-a încadrat publicarea respectivelor lucrări, adică între anii 1940-1947 și 1980-1989. Cele două ediții antologice, apărute la o anumită distanță temporală au ca numitor comun, pe lângă tematica istorică, intersectarea preocupărilor celor doi istorici în dimensionare istoriei naționale în contextul istoriei europene și universale, iar pe de altă parte, sfârșitul

lor tragic sub loviturile extremei drepte legionare (Nicolae Iorga) și în închisorile regimului comunist (Gheorghe I. Brătianu), la care, apoi, s-au adăugat ocultarea și interzicerea studierii operelor acestora pentru o perioadă de timp îndelungată, amintirea lor fiind făcută, rareori și, cel mai adesea în sens peiorativ.

Editorii au reușit, printr-o migăloasă despuiere a publicațiilor științifice sau periodicelor de cultură, uneori și a cotidienele social-politice din perioadele menționate, să selecteze și să republice cu numeroase note critice studii, cronici sau recenzii, care astăzi se regăsesc doar în fondurile documentare ale unor biblioteci specializate, spre a le oferi specialiștilor, dar și unui public mai larg interesat de traiectul și modalitățile de recuperare ale scrierilor celor doi istorici, în perioade de timp, marcate de restricțiile cenzurii sau de dificultățile impuse exprimării libere a opiniilor celor îndreptățiți, prin calitatea profesiei lor, să le rostească și să le împlinescă. Astfel, prin demersul științific al editorilor celor două lucrări, s-a conturat posibilitatea cunoașterii atitudinilor și concepțiilor ce au îndrăznit și au reușit, să efectueze o serie de valoroase și temerare introspecții postume referitoare la însemnătatea operelor și staturii intelectuale și umane a celor doi mari istorici, marcând, prin străduințele lor, momente semnificative în istoria culturii românești și, în bună măsură, contribuții notabile la istoria istoriografiei naționale.

Antologia *Nicolae Iorga: 1940-1947. Reconstituire cronologică*, însoțită de comentarii și note critice despre autorii textelor, publicațiile consultate sau stările politice din anii respectivi, reia, cu o mai bogată zestre de cronici editate și inedite și nuanțate observații, o ediție anterioară, publicată la Editura Gramar, în două volume, în anii 2001-2002, dovedind o dată în plus, calitățile de investigare ale învățatului Valeriu Râpeanu în reconstituirea și cercetarea operei lui Nicolae Iorga, demonstrate concludent, fie prin volumele consistente dedicate relațiilor marelui savant cu Gheorghe I. Brătianu, I. G. Duca, Mircea Eliade sau Nae Ionescu, fie printr-un număr impresionant de articole și studii publicate în revistele de cultură sau de specialitate, între anii 1965-2015. Profunda cunoaștere și îndelungata experiență de investigație i-au permis să împlinescă, cu detașare și discernământ, un travaliu benefic merit să reconstituie imaginea postumă a marelui istoric la puțin timp după asasinarea sa.

Alcătuirea după criteriile cronologice, dar și tematice Antologia debutează cu articolele ce i-au pregătit, în anii 1938-1940, asasinarea morală și apoi fizică, surprinse prin texte subsumate unor titluri sugestive: „Preludiu tragic”, „Asasinare morală”, „O tăcere impusă”, ultimul cuprinzând doar secile comunicate oficiale sau fragmente din memoriile scrise ad-hoc, ce oglindesc starea de panică și de groază la aflarea veștii morții savantului, cât și ulterioarele referințe succinte și acestea cenzurate, privind participarea restrânsă a membrilor

Academiei la ședința de comemorare și la înmormântarea sa. Au făcut notă discordantă, prin elogiul adus istoricului, doar vocile și consemnările unor savanți din străinătate, precum ale istoricilor francezi Henri Focillon și Mario Rocques sau ale învățatului german Hans W. Hartmann, tipărite, ulterior și în publicații românești.

Prin comemorarea lui Nicolae Iorga în plenul Academiei Române din 15 mai 1941, cu discursul elogios și cuprinzător al istoricului Nicolae Bănescu se va deschide, cel puțin pe parcursul următorilor trei ani, seria manifestărilor publice și scrierilor referitoare la opera și moștenirea culturală a marelui savant, multe dintre ele inserate în publicații științifice sau în revistele de cultură ale vremii. Această emulație este surprinsă în antologie îndeosebi, prin redarea in extenso a lucrărilor sau însemnărilor istoricului Nicolae Bănescu, Gh. I. Brătianu, M. Berza, D. M. Pippidi, Al. Lapedatu, C. Marinescu, a filozofilor și eseistilor Gr. Tăușan, I. Zamfirescu sau în consemnările unor personalități ale vieții culturale precum: Perpessicius, I. Simionescu, P. Antonescu, Ionel Teodoreanu, Al. Ciorănescu, Tudor Vianu, P. Comărnescu, I. Petrovici etc., cât și ale unor cunoscuți ziariști, ca Pamfil Șeicaru, remarcabil prin calitatea intervențiilor sale.

Studiile științifice ale istoricilor, cu abordări tematice variate, relevă, mai toate, cu o anume insistență, pe lângă contribuțiile decisive ale lui Nicolae Iorga la scrierea istoriei naționale, uriașul său travaliu prin care a reușit să integreze istoria poporului român în circuitul valorilor civilizației universale și cu precădere în spațiul geografic central și sud-est european, la care s-au adăugat inițiativa de instituționalizare și permanentizare a congresului de Bizantinologie, sau de a înființa și tipări prestigioasa *Revistă istorică* a sud-estului european, în fine, de a întemeia Institutul de Istorie Universală, care din 1941 îi va purta și numele. Din această perspectivă exemplul cel mai concludent îl va oferi istoricul Gh. I. Brătianu, urmaș al lui N. Iorga la catedra de istorie universală din 1940 și la Academia Română din 1943, care deși fusese unul din liderii „noii școli istorice”, ce intrase în polemici cu savantul, îndeosebi pe tema metodelor de cercetare, își rostea discursul la redeschiderea Institutului de Istorie Universală „N. Iorga” din 1941 cu subiectul, explicit formulat, „Nicolae Iorga și istoria universală”, prin care sintetiza liniile directoare ale concepției istoricului recent dispărut asupra evoluției istoriei universale, prin trecerea în revistă a principalelor sale opere special dedicate acestei problematici. Ideile expuse cu acest prilej vor fi mai amplu articulate și dezvoltate în discursul de recepție susținut în 1943 la Academia Română, dedicat lui „Nicolae Iorga ca istoric al românilor”, cu argumente suplimentare ce redau reușitele savantului în a releva „rostul românilor în istoria universală”.

La rândul său, Mihai Berza unul din cei mai însemnați exegeți ai operei cărturarului, căruiua îi consacrase exemplare studii despre concepția și metoda istorică sau îl prezentase ca medievist prin sinteza „Nicolae Iorga istoric al Evului Mediu”, îl înfățișa în ipostaza demiurgului ce reușea să surprindă istoria românilor la întretărirea civilizației orientale bizantine cu cea a lumii occidentale, într-un spațiu geografic, ce elimina rigidele compartimentări politice, religioase sau temporale, spre a înfățișa permanentele vitalității și substanței civilizației, ce au asigurat, în trecerea timpului, evoluția neamului românesc. Li se adaugă în acest sens, și din altă perspectivă discursul lui C. Marinescu la deschiderea cursului de Istorie universală din București, din 1943, care accentua dimensiunea universală a savantului, prin urmărirea implicării acestuia la congresele și marile manifestări științifice ale istoricilor, sau prin enumerarea și sublinierea însemnătății operelor dedicate istoriei unor imperii, unor state, a unor zone geografico-istorice europene și a ansamblului civilizației umane, pentru care fusese pe larg apreciat în cercul lumii științifice și întrevăzut ca un fenomen și ca o adevărată forță a naturii și a spiritualității umane.

Nu lipsesc textele ce vizează unele controverse sau polemici purtate de către Pamfil Șeicaru cu George Călinescu sau ale lui Barbu Theodorescu, secretarul și bibliograful operelor lui N. Iorga, referitoare la orientările literare sau culturale ale istoricului. Acestora li se vor adăuga, după 23 August 1944, denigrările sau acuzațiile ce i se aduc lui N. Iorga ca om politic sau ca reprezentant al „reacționarismului burghez”.

În sfârșit, subcapitolul „Cortina cade pentru mai bine de un deceniu” cuprinde ultimele referințe favorabile, rostite la împlinirea unui deceniu de activitate a Institutului de Istorie Universală în anul 1947, de către M. Berza și Gh. I. Brătianu, urmate de câteva articole comemorative semnate de criticul de artă Petre Comarnescu sau de Tudor Teodorescu Braniște, deoarece din 1948 până în anul 1965 operele savantului vor fi trecute la indexul publicațiilor interzise în biblioteci, iar aprecierile la adresa sa vor fi însoțite de caracterizări defăimătoare.

Dacă din 1965 pentru Nicolae Iorga vor fi admise o serie de manifestări comemorative sau aniversare și publicarea unor studii științifice și cronici prin care se încerca recuperarea și redimensionarea uriașei sale opere sau apariția selectivă și nu rareori cenzurată, a unor lucrări ale savantului din sfera creației și criticii literare, a paginilor de memorialistică sau călătorie, a rostirilor radiofonice atât de vibrante și pătrunzătoare, nu aceeași „bunăvoință” i se va oferi de către oficialitățile timpului istoricului Gheorghe I. Brătianu. Încercările lui M. Berza și N. Șerban Tanașoca de a edita, prin anii 1960-1970, unele lucrări ale acestuia au fost sortite eșecului

din varii motive, cel mai adesea, fiind invocate cele ce vizau activitatea sa politică răstălmăcită și trunchiat prezentată ca fiind de orientare extremistă și fascistă. Se adaugă apoi argumentul că Gheorghe I. Brătianu fuseseră arestat și murise în închisoarea de la Sighet, în anul 1953, fără un verdict juridic, sub semnul epurărilor și terorii comuniste, fapt pe care oficialitățile nu doreau să-l dezvăluie. Desigur, unele inițiative venite în sprijinul creionării succinte a contribuțiilor sale s-au realizat, după 1977, de către istoricii Lucian Boia, Pompiliu Teodor și Ștefan Ștefănescu, în lucrările de circulație mai restrânsă de istoria istoriografiei sau în *Enciclopedia istoriografiei românești*. Editarea lucrărilor *Marea Neagră* în 1969 și *Sfatul domnesc și adunările de stări* în 1977, în străinătate, deși a trezit ecouri favorabile în lumea științifică europeană, nu a reușit să răzbată Cortina de Fier.

Reeditarea și lansarea surprinzătoare și de bun augur a lucrării lui Gh. I. Brătianu *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești* - editată de autor în anul 1945, aproape uitată sau puțin cunoscută în epocă din cauza tirajului restrâns cât și a evenimentelor tulburi din România postbelică - cu prilejul deschiderii Congresului Internațional de Științe Istorice ținut la București, în anul 1980, tipărită în 30.000 de exemplare și rapid distribuită și în țară, a reprezentat un eveniment notabil, ce a stârnit și amplificat firescul interes al istoricilor, dar și al unui public larg, iubitor de istorie. În plus, subiectul cărții dezbătut pro sau contra încă de la începuturile istoriografiei naționale moderne până în contemporaneitate era oarecum cunoscut cercurilor de cititori cu afinități și cu vădite apetituri de curiozitate intelectuală pentru evenimentele controversate sau neelucidate, unde argumentele suplimentare și calitatea scrisului lucrării lui Gheorghe I. Brătianu, păreau a desluși, mai limpede, structurarea incipientă a statelor feudale românești.

Antologia *Gheorghe I. Brătianu 1980-1989* își propunea, în opinia editorilor, „să reconstituie un deceniu din istoria culturii românești legat de personalitatea emblematică a științei, învățământului și vieții politice dintre anii 1920-1947”, dar, am adăuga, cu îndreptățită părere și a ambianței ce a resuscitat-o reeditarea lucrării *Tradiția istorică*, ce a impulsionat energiile istoricilor spre evaluarea și analiza scrisului său istoric, într-o perioadă marcată de intruziunile cenzurii și ale poncifelor ideologice. Acest eveniment editorial a fost urmat, în anul 1981, de apariția volumului *Nicolae Iorga-Gheorghe I. Brătianu*, la Cartea Românească, alcătuit de Valeriu Râpeanu și, apoi, mai târziu și anevoios, de reeditările lucrărilor istoricului *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, la Editura Științifică și Enciclopedică și *Marea Neagră - De la origini până la cucerirea otomană*, la Editura Minerva, precum și a volumului aniversar coordonat Victor Spinei, *Confluente istoriografice românești și europene: Gheorghe I. Brătianu*, la Editura Universității

din Iași, toate trei tipărite în anul 1988. În acele momente, ale anilor 1980-1981, socotite benefice pentru deschiderea cercetării scrierilor remarcabile ale lui Gheorghe I. Brătianu, foarte puțini cunoscători știau că editorul devenise subiectul unor anchete ale oficialităților, cu urmări regretabile pentru recuperarea moștenirii sale istoriografice, așa cum și-ar fi dorit-o exegeții operei acestuia. Reținem însă că în anii 1981-1989, interesul unei pleiade de istorici și oameni de cultură s-a obiectivat în numeroase cronici, recenzii sau în extinse studii științifice publicate în revistele de cultură sau de istorie, texte, în parte, selectate și introduse în Antologie după criteriile cronologice și tematice.

În mod firesc, Antologia se deschide cu un interesant preambul introductiv, care ne înfățișează sintetic, avatarurile redactării *Tradiției istorice*, urmat de republicarea, în extenso, a studiului introductiv al acestei ediții conceput de Valeriu Râpeanu, apărut cu revizuri și adăugiri în volumul *Cultură și istorie. II. Nicolae Iorga – Gh. I. Brătianu* la Cartea românească în 1981, socotit atunci ca una din cele mai temeinice introspecții asupra operei și activității politice a istoricului, și deschizătoare de orizonturi și îndemnuri pentru cei care doreau să lărgască aria de investigație asupra scrierilor și omului Gheorghe I. Brătianu. Editarea acestui studiu care prefața lucrarea *Tradiția istorică* a fost benefică pentru stimularea celor ce aveau intenția și îndrăzneala de a recenza și comenta scrierile istoricului, încât, la puțin timp, numeroase texte au fost publicate „la cald”, sub semnătura unor cunoscute personalități ale istoriografiei sau vieții culturale, cărora li s-au adăugat un număr însemnat de tineri și de perspectivă specialiști. Conținutul comentariilor acestora reliefa, cu precădere, calitățile metodelor și instrumentelor de cercetare moderne de investigare ale istoricului, folosite în resuscitarea valorilor tradițiilor istorice, în elucidarea sau susținerea unor dovezi documentare mai sigure pentru a reliefa mai nuanțat începuturile structurării statelor medievale românești. Adeseori aceste cronici au depășit aria analizei strict tematice a subiectului, schițând relevante aprecieri asupra altor lucrări sau domenii de activitate ale istoricului Gheorghe I. Brătianu, în încercarea de a completa, chiar și sintetic, efigia operei savantului de aleasă cultură și demnitate națională. În acest sens, consemnăm conținutul textelor semnate de E. Condurachi, Al. Rosetti, Zoe Dumitrescu Bușulenga, Ș. Cioculescu, Ioan Alexandru, I. Zamfirescu, N. Stoicescu, N. Șerban Tanașoca, Dan Ciachir, Lucian Boia, Ștefan S. Gorovei etc.

Un capitol aparte din Antologie grupează textele cronicelor dedicate volumului *Cultură și istorie. II. N. Iorga – Gh. I. Brătianu*, prin care Valeriu Râpeanu reușise să realizeze o veritabilă punte de legătură între preocupările similare sau apropiate ale celor două personalități, preocupate în egală măsură, să evidențieze trăinicia

tradițiilor istorice și populare în cultura și devenirea societății românești, precum și a valorilor moralității și demnității în structurarea caracterelor umane. Conținutul consemnărilor semnalate de esești și istorici precum Al. Ștefănescu, Z. Ornea, C. Stănescu, Victor Neumann, Mircea Iorgulescu etc. surprind apropierea ideatică și de valoare științifică a demersurilor istorice și culturale întreprinse de către cei doi savanți.

Impactul reeditării *Tradiției istorice* s-a dovedit mult mai durabil, în timp, și mai profund în lumea istoricilor prin numărul și calitatea investigațiilor științifice întreprinse și extinse asupra creațiilor majore ale istoricului Gheorghe I. Brătianu, cu deosebită dăruire de către unii specialiști cunoscuți sau de tineri cercetători în formare și afirmare cu o deontologie profesională exemplară. Astfel, în Antologie se constituie un capitol extrem de bogat cu lucrări științifice dedicate istoricului în perioada anilor 1981 – 1989, din care se rețin, fără nicio preferință selectivă sau de ierarhizare valorică, lucrările semnate de Alexandru Zub (despre spiritul și capacitatea lui Gheorghe I. Brătianu de a realiza marile sinteze și construcții istorice), Ștefan Lemny („Originea și și formarea unității românești”), Andrei Pippidi („Formele de organizare a păcii în istoria universală: fragmente de curs”), Ion Agrigoroaiei („Gh. I. Brătianu. În apărarea drepturilor naționale ale poporului român”) etc. Un loc aparte, fără a nedreptăți contribuțiile de substanță a celor amintite, ocupă studiile profesorului Pompiliu Teodor, unul dintre cei mai cunoscuți specialiști, în epocă, în domeniul istoriei istoriografiei publicate, sub titlul „Gheorghe I. Brătianu - istoricul. I. Dimensiunile operei. II. Concepția și metoda istorică”, ce se constituiau atunci într-o veritabilă și cuprinzătoare exegeză istorică, de aleasă ținută academică, marcată de o profundă analiză și un discurs istoric echilibrat, fără omisiuni sau compromisuri, reprezentând o întreprindere istoriografică ce va fundamenta viitoarele investigații și va influența orientarea cercetărilor dedicate istoricului de anvergură europeană.

În sfârșit, Antologia cuprinde cronicile ce privesc evenimentele editoriale ale reeditărilor operelor lui Gheorghe I. Brătianu în anul 1988, *Marea Neagră - De la origini până la cucerirea otomană*, vol. I-II, studiu introductiv, note și bibliografie de Victor Spinei și *O enigmă și un miracol istoric: poporul român* (editată și în limba franceză, cu prefață, studiu și note de Stelian Brezeanu). Numărul acestora, mult mai restrâns, decât cel dedicat *Tradiției istorice*, se datorează în mare parte atmosferei politice tensionate din anii 1988-1989 și a intruziunilor cenzurii, ce însă nu diminuează calitatea unor însemnări datorate lui Victor Spinei, Florin Constantiniu, Calinic Argatu etc. sau a unor recenzii de substanță, prin calitatea științifică a introspecțiilor, semnate de Valeriu Râpeanu, Ioan-Aurel Pop, Alexandru Florin Platon sau Lucian Năstasă. În subsidiar, sunt

inserate mărturiile lui Victor Spinei, ca un supliment sugestiv, ce dezvăluie obstacolele ce le-a întâmpinat în reeditarea lucrării *Marea Neagră* sau în difuzarea volumului științific aniversar al istoricului Gheorghe I. Brătianu la 90 de ani de la nașterea sa, ce au stârnit oarecare suspiciuni în rândul celor ce ar fi dorit să semnaleze semnificația respectivului moment editorial având însă în anii următori o influență însemnată în elaborarea a numeroase studii care îi vor dimensiona aportul său istoriografic. Antologia se încheie cu o serie de anexe referitoare la citarea și prezentarea personalității lui Gh. I. Brătianu în antologii, în dezbaterile colocviului româno-italian din 1975, în dicționarele enciclopedice românești, întregite printre altele și de scrierile lui Valeriu Râpeanu despre opera și activitatea istoricului pe parcursul anilor 1980-2019.

Departate de a epuiza trecerile în revistă și aprecierile asupra lucrărilor cuprinse în cele două Antologii dedicate lui N. Iorga și Gh. I. Brătianu în perioadele unor regimuri autoritare menite să sublinieze, în ciuda condițiilor politice restrictive, cu adevăr diferențiate, prin gradul mijloacelor și metodelor de reprimare, ce s-au exercitat asupra celor ce s-au încumetat să scrie și să publice studii și cronici favorabile celor doi savanți ai istoriografiei naționale și universale, se constituie în momente de referință pentru încercările de recuperare și recunoaștere a moștenirii lor științifice și publice, o dovadă în plus, că sistemele politice oricât ar fi ele de oprimate, nu pot șterge și trimite în neant memoria și valorile perene ale celor ce au contribuit masiv la împlinirea și afirmarea civilizației naționale moderne.

Rămâne să reiterăm, încă o dată, meritele autorilor celor două antologii, Valeriu și Sanda Râpeanu care au reușit, în urma unor îndelungate căutări și selectări de texte din publicațiile științifice și de cultură, însoțite de studii introductive și numeroase note critice și bibliografice puse sub semnul unei acribii științifice și profesionale de excepție, să dăruiască, cu modestia intelectualilor de rasă, specialiștilor și publicului iubitor de istorie, prin cele două volume frumos alcătuite, pagini ce ilustrează evenimente și contribuții substanțiale și de referință pentru acele perioade traversate de știința și istoriografia românească, obiectivate la opera și statura emblematică a istoricilor Nicolae Iorga și Gheorghe I. Brătianu.